

КРИТИЧНІ ПЕРІОДИ У ФОРМУВАННІ
МОТИВАЦІЇ ДО ЗАНЯТЬ РУХОВОЮ
АКТИВНІСТЮ ШКОЛЯРІВ
З УРАХУВАННЯМ ЇХ ГЕНДЕРНИХ
ХАРАКТЕРИСТИК

Круцевич Тетяна, Марченко Оксана, Холодова Ольга
Національний університет фізичного виховання і спорту України

DOI: 10.32540/2071-1476-2019-1-278

Annotation

Introduction and study purpose. The presented article shows the theoretical analysis of literature sources on the problem of the gender approach in physical education of pupils. Considering the problems of physical education of young people through the prism of gender, Ukrainian and foreign scholars emphasize the relationship between gender and personality-oriented approaches as the basis for the humanization of the educational process. With the purpose to determine the critical periods of decreased and increased motivation of students to engage in specially organized motor activity, taking into account their gender characteristics, it is necessary to monitor how the quantitative composition of masculine, feminine and androgynous boys and girls change with age and how these psychological characteristics affect their motivational priorities to motor activity.

Material and methods. The results of the study are based on the materials of questionnaires and testing of 638 students of 5-11 forms (303 boys and 335 girls) of secondary education institutions. A set of methods was used to solve the tasks: analysis, generalization and systematization of scientific and methodological literature; questionnaire, psychological and diagnostic testing, test questionnaire S. Bem "Masculinity - femininity", generally accepted methods of mathematical statistics.

Results. It is proved that androgynous and feminine gender characteristics influence the motivation to be engaged in physical activity in girls. The high level of motivation to engage in physical education and sports in boys coincides with a high level of androgyny and femininity. The critical period of reduced motivation to engage in physical education and sports falls on the period of increasing manifestation of masculine characteristics.

Summary. As a result of the study, we received a fairly large amount of necessary knowledge, which gives us the opportunity to develop a model of components of individual physical culture of adolescents and young people with evaluation criteria for different age and gender groups.

Key words: physical education, gender approach, boys, girls, masculinity, androgyny, femininity.

Анотація

Вступ і мета дослідження. У представленій статті проведено теоретичний аналіз літературних джерел з проблеми гендерного підходу у фізичному вихованні школярів. Розглядаючи проблеми фізичного виховання молоді крізь призму гендеру, українські та зарубіжні вчені наголошують на взаємозв'язку гендерного та особистісно-орієнтованого підходів як основи гуманізації освітньо-виховного процесу. З метою визначення критичних періодів зниження і підвищення мотивації школярів до занять спеціально-організованою руховою активністю з урахуванням їх гендерних характеристик, необхідно простежити, наскільки змінюються кількіс-

ний склад маскулінних, фемінінних та андрогінних хлопців і дівчат із віком і яким чином дані психологічні характеристики впливають на їхні мотиваційні пріоритети до рухової активності.

Матеріал і методи. Результати дослідження засновані на матеріалах анкетування та тестування 638 школярів 5-11 класів (303 юнака та 335 дівчат) ЗЗСО. Для розв'язання поставлених завдань використовувався комплекс методів: аналіз, узагальнення та систематизація даних науково-методичної літератури; анкетування, психолого-діагностичні тестування, тест-опитувальник С. Бем «Маскуліність-фемінінність», загальноприйнятті методи математичної статистики.

Результати. Визначено критичні періоди зниження і підвищення мотивації підлітків до занять спеціально-організованою руховою активністю. Доведено, що на мотивацію до занять руховою активністю у дівчат більшою мірою впливають андрогінні та фемінінні гендерні характеристики. Високий рівень мотивації до занять фізичною культурою і спортом у хлопців збігається з високим рівнем прояву андрогінності та фемінінності. Критичний період зниження мотивації до занять фізичною культурою і спортом припадає на період зростання прояву маскулінних характеристик.

Висновки. У результаті проведеного дослідження ми отримали досить великий обсяг необхідних знань, що надає нам можливість розробки моделі компонентів індивідуальної фізичної культури підлітків і молоді з критеріями оцінки для різних вікових і статевих груп.

Ключові слова: фізичне виховання, гендерний підхід, хлопці, дівчата, маскуліність, андрогінність, фемінінність.

Аннотація

Введение и цель исследования. В представленной статье проведен теоретический анализ литературных источников по проблеме внедрения гендерного подхода в физическом воспитании школьников. Рассматривая проблемы физического воспитания молодежи через призму гендера, украинские и зарубежные ученые отмечают взаимосвязь гендерного и личностно-ориентированного подходов как основы гуманизации учебно-воспитательного процесса. С целью определения критических периодов снижения и повышения мотивации школьников к занятиям специально-организованной двигательной активностью с учетом их гендерных характеристик, необходимо проследить, насколько меняется количество маскулинных, фемининных и андрогинных учащихся с возрастом и каким образом данные психологические характеристики влияют на их мотивационные приоритеты к специально-организованной двигательной активности.

Материал и методы: Результаты исследования основаны на материалах анкетирования и тестирования 638 школьников 5-11 классов (303 юношей и 335 девушек). Для решения поставленных задач использовался комплекс методов: анализ, обобщение и систематизация данных научно-методической литературы; анкетирование, психолого-диагностические тестирования, тест-опросник С. Бем «Маскулинность - фемининность», общепринятые методы математической статистики.

Результаты: Доказано, что на мотивацию к занятиям специально-организованной двигательной активностью у девушек в большей степени влияют андрогинные и фемининные гендерные характеристики. Высокий уровень мотивации к занятиям физической культурой и спортом у юношей совпадает с высоким уровнем проявления андрогинности и фемининности. Критический период снижения мотивации к занятиям двигательной активностью приходится на период роста проявления маскулинных характеристик.

Выводы. В результате проведенного исследования мы получили достаточно большой объем необходимых знаний, который дает нам возможность разработки модели компонентов индивидуальной физической культуры школьников с критериями оценки для разных возрастных и половых групп.

Ключевые слова: физическое воспитание, гендерный подход, юноши, девушки, маскулинность, андрогинность, фемининность.

Вступ. Фізичне виховання як навчальна дисципліна в закладах загальної середньої освіти ставить за мету не тільки розв'язувати освітні, оздоровчі та виховні завдання, а і формувати ціннісне ставлення до здоров'я, здорового способу життя, виховуючи інтерес і потребу в руховій активності.

Проте, за слушними зауваженнями науковців [16], незважаючи на те, що школа є навчальним закладом, який спрямовує свою діяльність на гармонійний розвиток дітей, виразно простежується невинне зниження рухової активності школярів і, як наслідок, зниження рівня їхнього фізич-

ного стану та підвищення рівня захворюваності. Ефективність різноманітних систем фізичного виховання досить часто обговорюють вітчизняні та зарубіжні науковці. Україна, як європейська держава, ставить своїм завданням не лише забезпечення успішних соціально-економічних реформ,

але й досягнення нової якості життя, гармонізації суспільних відносин [25]. Одним із ключових напрямків забезпечення демократичного поступу на принципах євроінтеграційних цінностей є впровадження гендерної рівності в усі сфери суспільного життя [9, 12, 17, 19, 24, 26]. Вчені слушно зауважують, що важливість гендерного виховання обумовлюється низкою об'єктивних чинників, основними з яких є: реальні трансформації гендерних стосунків у сучасному українському суспільстві; злам традиційної системи поляризації жіночих і чоловічих соціальних ролей, їхнє зближення; переосмислення ролі та місця жінки у різних сферах суспільної діяльності; необхідність вивчення основ гендерних знань в системі освіти (Л.О. Смоляр, 2004; С.Т. Вихор, 2005; О.С. Цокур, 2005; М.М. Куїнджі, 2012; В.П. Кравець, 2013, О. Луценко, 2013; Т. Дороніна, 2015; Н.М. Оніщенко, 2018 та ін.).

Провідні фахівці галузі фізичної культури і спорту не одне десятиліття займаються вивченням потреб, мотивів та інтересів у сфері фізичної культури різних груп населення (Т. Ю. Круцевич 2017, 2018, 2019; Н. В. Москаленко 2017, 2018, 2019, О. В. Андреева 2014, 2017; М. В. Дутчак, 2015; О. А. Томенко 2015, 2017, 2018; Н. Є. Пангелова, 2015, 2016, 2018;). Спираючись на їхні думки, до мотиваційно-ціннісного компоненту фізичної культури особистості можна віднести здобуті знання, потреби, мотиви, ціннісні орієнтації та самооцінку. У процесі фізичного виховання школярів перелічені компоненти впливають не тільки на біологічну основу особистості, але й на її біосоціальну цілісність. Розглядаючи проблеми фізичного виховання молоді крізь призму гендеру, українські та зарубіжні науковці наголошують на взаємозв'язку гендерного та особистісноорієнтованого підходів, як основи

гуманізації освітньо-виховного процесу [7, 8, 11, 13, 17, 26]. У контексті нашого дослідження ці поняття повинні розглядатися, як складники системи ціннісних орієнтацій особистості, що детермінують формування фізичної культури людини й соціуму. Тому методологічною основою нашого дослідження є міждисциплінарний, крос-секторальний підхід щодо гендерної проблематики, який охоплює відповідні філософські, психолого-педагогічні, соціологічні та інші аспекти до його розуміння. Вищевикладене підтверджує актуальність проблеми, детермінує її вибір як теми наукового дослідження і є підґрунтям окремого дослідження зазначеної проблеми, яка має теоретичну, практичну й соціальну значущість.

Мега статті – визначення критичних періодів зниження і підвищення мотивації школярів до занять спеціально-організованою руховою активністю з урахуванням їх гендерних характеристик.

Зв'язок роботи з науковими планами, темами. Наукове дослідження виконане відповідно до тематичного плану наукових досліджень та розробок, що виконуються за рахунок коштів державного бюджету МОН на 2016-2019 рр. за темою «Історичні та організаційно-методичні засади формування гендерного підходу у фізичному вихованні дітей, підлітків і молоді» шифр 1.2Ф. (№ державної реєстрації 0117U002386).

Матеріали і методи. Результати дослідження засновані на матеріалах анкетування та тестування 638 школярів 5-11 класів (303 юнака та 335 дівчат) ЗЗСО м. Полтави. Процедура наукових досліджень проводилася відповідно до етичних стандартів відповідного комітету з прав людини, за погодженням управління освіти Полтавського міськвиконкому та письмової згоди директорів шкіл та батьків респондентів, що

підтверджується відповідними документами.

Результати досліджуваних страгіфікувались відповідно віковим періодам фізіологічного розвитку дітей і біологічної статі. Достовірність різниці між окремими результатами вираховувалась на рівні надійності $p < 0,05$ до $p < 0,01$, що свідчить про можливість їх урахування при розробці практичних рекомендацій, а також для подальших інтерпретацій.

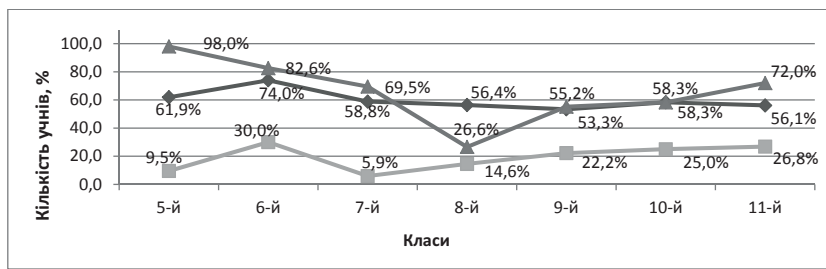
Для розв'язання поставлених завдань використовувався комплекс методів: теоретичні (аналіз, порівняння, узагальнення, систематизація, теоретичне моделювання) проводились з метою узагальнення досвіду науковців, які займаються вивченням проблеми гендерного підходу у навчанні та вихованні, сучасних підходів до розвитку та вдосконаленню системи фізичного виховання;

педагогічні (спостереження із застосування інструментальних методик, тестування, експеримент) проводились з метою вивчення умов організації фізичного виховання у закладах загальної середньої освіти, поведінки школярів на заняттях фізичною культурою, їхньої взаємодії з учителем фізичної культури та реакції організму юнаків і дівчат на фізичне навантаження;

соціологічні (неформалізовані бесіди, опитування, анкетування) проводились з метою визначення спортивних інтересів, уподобань, мотивів до занять руховою активністю у навчальний та поза навчальний час;

психолого-діагностичні (опитувальник Є.В. Боченкової «Самоопис фізичного розвитку», методика Ю.М. Орлова «Потреба у досягненнях», тест-опитувальник С. Бем «Маскулінність – фемінінність»), що дозволило визначити психологічну стать (маскулінність, фемінінність, андрогінність) школярів;

загальноприйняті методи ма-

Рис. 1. Мотивація до занять фізичною культурою і спортом хлопців в різні вікові періоди

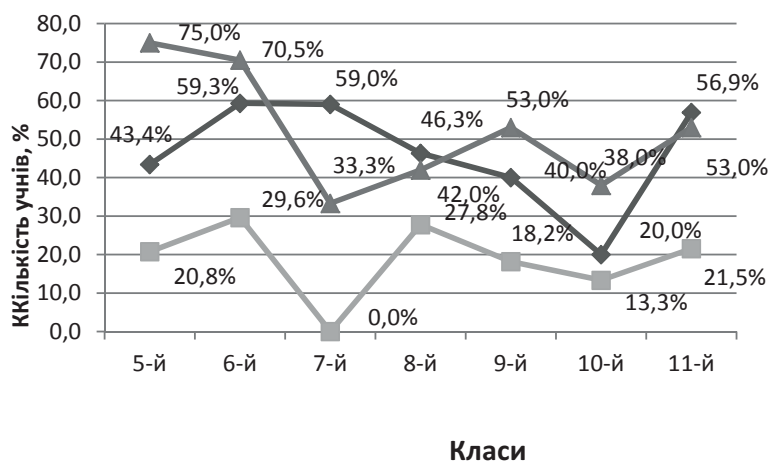
- ◆ високий рівень самооцінки
- високий рівень потреби у досягненні успіху
- ▲ рівень відвідування занять спеціально організованою руховою активністю

тематичної статистики з розрахунком середніх арифметичних величин ($\bar{x}$), середнього квадратичного відхилення (S); розраховувався коефіцієнт кореляції рангів Спірмена.

Усі розрахунки виконувалися в програмі SPSS 17.0. Всі дані оброблялись на персональному комп'ютері з використанням пакету стандартних програм (Excel – 2007; Statistica – 10.0).

Результати. Адаптивний характер розвитку організму ви-

значає необхідність врахування у віковій періодизації не тільки особливості морфо-функціонального розвитку фізіологічних систем організму, але і їх специфічної чутливості до різних зовнішніх впливів. Фізіологічними та психологічними дослідженнями науковців доведено, що чутливість до зовнішніх впливів носить вибіркового характеру на різних етапах онтогенезу. Це стало основою уявлення про сенситивні періоди, як періоди найбільшої чутливості

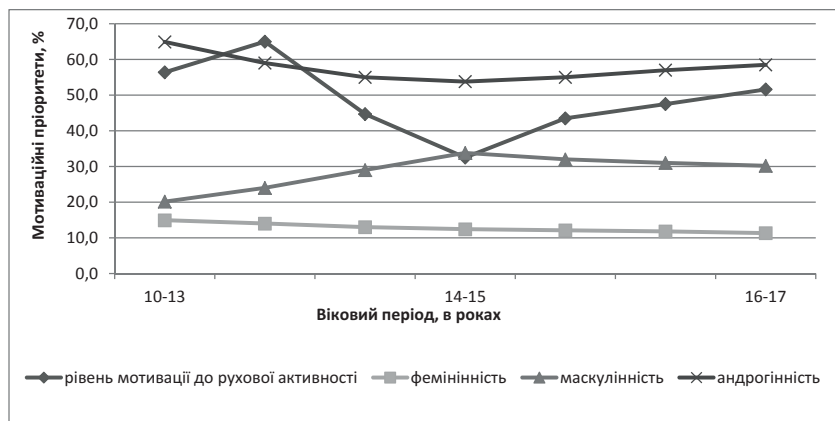
Рис. 2. Мотивація до занять фізичною культурою і спортом дівчат у різні вікові періоди

- ◆ високий рівень самооцінки
- високий рівень потреби у досягненні успіху
- ▲ рівень відвідування занять спеціально організованою руховою активністю

до впливу факторів зовнішнього середовища, навчальних і фізичних навантажень. Дослідники стверджують, що зміна періодів є переломним моментом, коли організм переходить від одного якісного стану до іншого [16, 20, 22]. Найбільш небезпечним періодом учні вважають підлітковий вік (період статевого дозрівання. Стрибокподібні моменти розвитку цілого організму, окремих органів і тканин називаються критичними. Критичні періоди переключають організм на новий рівень онтогенезу, створюють морфо-функціональну основу існування організму в нових умовах життєдіяльності, а сенситивні періоди пристосовують функціонування організму до цих умов (оптимізуються процеси перебудови в різних органах і системах організму, узгоджується їх діяльність, забезпечується адаптація до фізичних і розумових навантажень тощо) [16, 20]. У нашому дослідженні критичними ми вважаємо періоди зниження визначених показників, а сенситивними – найбільш чутливі до розвитку певних якостей (визначення особливостей психічних або фізичних).

За допомогою використання наукового методу «згладжування кривих» (Л.В. Волков Т.Ю. Круцевич, А.Н. Нападій), ми встановили загальні тенденції періодів зниження та підвищення мотивації до занять фізичною культурою та спортом юнаків і дівчат різних вікових груп. Мотиваційним складником у нашій розвідці виступили такі показники: рівень рухової активності, рівень потреби в досягненні успіху та загальний рівень самооцінки фізичного розвитку юнаків і дівчат різних вікових груп.

Отже, використовуючи результати емпіричного дослідження, визначаємо критичні періоди мотиваційних пріоритетів у сфері фізичної культури і спорту (рис.1, 2). Рівень потреби в досягненні: у юнаків з 6-го по 8-й клас; у дівчат

Рис. 3. Взаємозв'язок гендерної ідентичності школярів та критичних періодів у формуванні їхньої мотивації до занять руховою активністю (хлопці).

– з 6-го по 7-й клас та 9-й клас; мотивація до занять спеціально-організованою руховою активністю: у юнаків – 8-й клас; у дівчат – 7-й клас; самооцінка фізичного розвитку: у юнаків – 9-й клас; у дівчат – 10-й клас. Ураховуючи те, що в Україні батьки віддають дітей у школи з 5-ти до 7-ми років, ми керуємося положенням, що поняття віку та вікових кордонів та особливостей вікових етапів має не абсолютне, а відносне значення. Загальні вікові особливості не встановлюють ні вікових стандартів, ні вікових лімітів. Тому особливості вікових періодів нами визначено (умовно) як період навчання школярів у певному класі. Критичний період у хлопців припадає на 7-й та 8-й класи.

Причому після 7-го класу у них поступово зростає потреба в досягненні успіху, яка безпосередньо впливає на мотивацію до занять фізичною активністю, у даному разі – на мотивацію самовдосконалення.

Максимальний рівень мотивації до занять фізичною активністю в хлопців і дівчат простежується в однаковому віковому періоді та припадає на 5-ий і 6-ий класи (вік 11-12 років). З 6-го по 7-ий клас у дівчат і хлопців ми виявили критичний період рівня потреби в до-

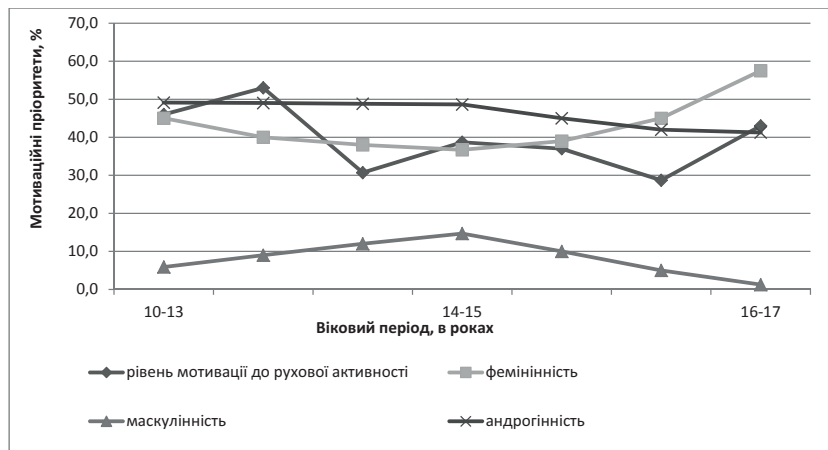
сягненні успіху, що призводить до зниження мотивації до занять фізичною активністю (або фізичними вправами) та зниження загального рівня самооцінки фізичного розвитку. Внутрішньо вони відчувають необхідність змін, але у цьому віці не можуть знайти спосіб розв'язання проблеми. У період між 7-м та 8-м класом дівчата надають значну увагу зовнішності. Низька самооцінка свідчить про внутрішнє розуміння невідповідності власної зовнішності стандартами, які популяризують телебачення та Інтернет. Підсвідомо дівчата починають шукати вихід із дискомфортного стану. Відповідно, у них з'являється потреба зміни зовнішнього вигляду та фізичного розвитку (або стану), що стимулює пошук нових форм, методів і способів удосконалення статури та фізичних якостей. Це дівчата віднаходять у формах фізичної активності. Із 7-го до 8-го класу також простежуємо зниження мотивації до рухової активності у хлопців, але цей процес повільніший, ніж у дівчат. Спадання мотивації спричинює зниження загального рівня самооцінки фізичного розвитку. Аналізуючи свій стан, хлопці переглядають ставлення до власних ціннісних орієнтацій та обирають той вид діяльності, який допомо-

же їм підняти самооцінку. Так, у 9-му, 10-му та 11-му класах у них простежується підвищення рівня потреби в досягненні успіху, що призводить до підвищення мотивації до занять фізичними вправами для самовдосконалення. З початком активних занять фізичною культурою і спортом у хлопців підвищується рівень самооцінки фізичного розвитку

У дівчат, навпаки, помічаємо більш різкі перепади періодів підвищення та зниження рівня потреби в досягненнях та мотивації до рухової активності. Так, у 8-му класі потреба в досягненні успіху різко зростає, відповідно, підвищується мотивація до занять фізичними вправами. Але при цьому ми не спостерігаємо у них підвищення загальної самооцінки фізичного розвитку. Тож виникає питання: «Яка причина подальшого зниження самооцінки дівчат?». Відповідь на нього знаходимо, аналізуючи графік онтогенезу критичних та сенситивних періодів. У 10-му класі триває другий критичний період зниження потреби дівчат у досягненні успіху, що викликає зниження загальної самооцінки фізичного розвитку майже до критичного рівня. Проте зауважимо, що падіння самооцінки відбувалося ще раніше, починаючи з 9-го класу.

З 10-го класу в дівчат починає зростати рівень потреби в досягненнях, відповідно, підвищується мотивація до занять руховою активністю. При цьому одразу й досить стрімко набуває високих показників самооцінка фізичного розвитку. Можливо, самостійні заняття фізичними вправами або руховою активністю не дали дівчатам бажаного результату, тож вони знайшли організовані групи занять різноманітними видами спорту і руховою активністю під керівництвом спеціаліста (за результатами анкетування були обрані волейбол, плавання, різновиди фітнесу).

Таким чином, максимальний

Рис. 4. Взаємозв'язок гендерної ідентичності школярів та «критичних» періодів у формуванні їхньої мотивації до занять руховою активністю (дівчата).

рівень відвідування занять спеціально-організованою руховою активністю у хлопців і дівчат простежується в однаковому віковому періоді та припадає на 5-ий та 6-ий класи (вік 11-12 років). З 6-го по 7-ий клас у дівчат і хлопців ми виявили зниження рівня потреби у досягненні успіху, що призводить до зниження мотивації до занять фізичною активністю та зниженню загального рівню самооцінки фізичного розвитку. Внутрішньо вони відчувають необхідність змін, але у даному віці не можуть знайти спосіб вирішення даної проблеми. Дівчата в період між 7-м і 8-м класом приділяють значну увагу зовнішності. Низький рівень їхньої самооцінки свідчить про внутрішнє розуміння невідповідності власної зовнішності зі стандартами, які вони бачать по телевізору та Інтернеті. Підсвідомо вони починають шукати вихід із дискомфортного стану. Відповідно, з'являється потреба у зміні зовнішнього виду та фізичного розвитку, що є для них стимулом до пошуку нових форм, методів і способів вдосконалення статури та фізичних якостей. І вони це знаходять у формах фізичної активності. Із 7-го до 8-го класу

у хлопців також простежується зниження мотивації до рухової активності, але цей процес проходить повільніше, ніж у дівчат. Виявлений спад мотивації тягне за собою зниження загального рівня самооцінки фізичного розвитку. Аналізуючи свій стан, хлопці переглядають ставлення до власних ціннісних орієнтацій та обирають той вид діяльності, який допоможе їм підняти самооцінку. Так, в них у 9-му, 10-му та 11-му класах відмічається підвищення рівня потреби у досягненні успіху, що призводить до підвищення їх мотивації до занять фізичними вправами задля самовдосконалення. З початком активні заняття фізичною культурою і спортом, відповідно підвищується їх рівень самооцінки фізичного розвитку. Натомість, у дівчат відмічається більш різкі перепади періодів підвищення та зниження рівня потреби у досягненні успіху та мотивації до рухової активності. Так, у 8-му класі потреба у досягненні успіху різко зростає, відповідно підвищується мотивація до занять фізичними вправами, але при цьому не підвищується загальна самооцінка фізичного розвитку. У дівчат в 10-му класі спостерігається другий критич-

ний період зниження потреби у досягненні успіху, що впливає на зниження загальної самооцінки фізичного розвитку дівчат майже до критичного рівня.

При вивченні мотиваційних пріоритетів школярів до занять фізичною культурою і спортом на першому етапі нашого дослідження ми стратифікували тільки за статевими ознаками. Формування мотивації до рухової активності та цінностей фізичної культури може залежати від гендерних особливостей хлопців і дівчат. Тому на наступному етапі дослідження було визначено гендерний тип особистості респондентів. Для цього використано стандартизоване тестування за методикою Сандри Бем «Маскулінність – фемінінність». Запропонований нею опитувальник (BSR) – один із найбільш розповсюджених у науці інструмент для вимірювання того, як людина оцінює себе з точки зору гендеру. Тест С. Бем розглядає маскулінність і фемінінність не як альтернативи, а як незалежні якості. Її концепція андрогінії внесла істотні корективи щодо уявлення про маскулінність – фемінінність. Маскулінний тип характеризується найбільшою виразністю таких якостей особистості, як незамінність, наполегливість, схильність до захисту власних поглядів і до ризику, аналітичний склад мислення, віра у себе, самодостатність. Фемінінному типу особистості більшою мірою притаманні такі якості, як сором'язливість, ніжність, здатність до співчуття, вміння втішати, сердечність, м'якість, довірливість і любов до дітей. Андрогінному типу особистості приблизно однаково притаманні маскулінні та фемінінні якості особистості та риси характеру, що виявляються в поєднанні традиційно чоловічих і жіночих характеристик в одній людині. Андрогінія розглядається як гармонійне поєднання традиційно чоловічих, і жіночих якостей

Таким чином, отримані ре-

зультати порівняння онтогенезу критичних періодів ціннісно-мотиваційних пріоритетів індивідуальної фізичної культури хлопців і дівчат, дають можливість визначення взаємозв'язку між типом гендерної ідентичності школярів і критичними періодами у формуванні їхньої мотивації до занять руховою активністю.

У результаті дослідження ми простежили, наскільки змінюються кількісний склад маскулінних, фемінінних та андрогінних хлопців і дівчат із віком, і яким чином ці психологічні характеристики впливають на їхні мотиваційні пріоритети (рис. 3 та 4). Аналізуючи отримані дані, ми дійшли таких висновків: період підвищення мотивації до занять фізичною культурою і спортом у юнаків з 5-го по 7-ий клас (11-13 років) збігається з показниками найбільшої кількості андрогінних юнаків (64,92 %) (рис. 3). Тобто, на мотивацію щодо занять фізичною культурою і спортом мають вплив риси характеру та якості особистості, що притаманні андрогінним особистостям, які поєднують у собі як фемінінні, так і маскулінні якості.

Критичний період у формуванні мотивації юнаків до занять фізичною культурою і спортом, який припадає на 7-ий і 8-ий класи (14-15 років), характеризується високим рівнем маскулінності (33,79 %) та зниженням рівня андрогінних і фемінінних характеристик (58,79 % та 12,44 % відповідно).

Далі, з 9-го класу (14-15 років), простежується певний рівень підвищення мотивації до занять фізичною культурою і спортом при стабільному рівні маскулінності (30,19 %) та зниженні фемінінних рис характеру (11,32 %).

Таким чином, з огляду на виявлений взаємозв'язок між типом гендерної ідентичності хлопців та їхньою мотивацією до занять руховою активністю доведено, що високий рівень мотивації

до занять фізичною культурою і спортом у хлопців 11-13 років збігається з високим рівнем прояву андрогінності та фемінінності. Критичний період зниження мотивації до занять фізичною культурою і спортом припадає на період зростання прояву маскулінних якостей та рис характеру та нівелювання андрогінних, а період стабільного підвищення мотивації з 9-го до 11-го класу зумовлений спаданням у юнаків прояву фемінінних рис і певним зростанням – андрогінних.

У дівчат з 5-го до 6-го класу демонструється досить високий рівень мотивації до занять фізичною культурою і спортом при максимальній кількості фемінінних (45,03 % та 49,12 % відповідно) та андрогінних (рис.4). У «критичний» період з 6-го до 7-го класу простежується незначне зниження кількості дівчат з андрогінним і фемінінним психологічним типом гендерної ідентичності та незначне підвищення кількості дівчат з маскуліним психологічним типом (рис.4). З 8-го класу кількість дівчат з гендерною ідентичністю маскуліного психологічного типу дещо зростає та досягає максимуму у 9-му класі (14,68 %). При цьому простежується тенденція до зниження кількості фемінінних дівчат (з 45,03 % до 36,70 %). Саме в цей період бачимо незначне підвищення мотивації до занять фізичною культурою і спортом. Другий критичний період зниження мотивації до занять руховою активністю також пов'язаний із зниженням кількості андрогінних дівчат і підвищенням кількості фемінінних.

У старшому шкільному віці підвищення мотивації до занять фізичною культурою і спортом у дівчат відбувається за рахунок переваги фемінінних якостей, які у віковий період 16-17 років досягають максимального показника (57,5 %).

Отже, на мотивацію до за-

нять руховою активністю у дівчат більшою мірою впливають андрогінна та фемінінна гендерна орієнтація школярів. Натомість ми не виявили впливу маскулінних якостей на підвищення їхньої мотивації до занять фізичною культурою і спортом.

Дискусія. Вчені багатьох країн уже тривалий час здійснюють систематичні фундаментальні та прикладні дослідження з гендерної проблематики. У контексті нашого дослідження найбільш цікавими є ті, що стосуються висвітлення різноманітних аспектів гендеру у сфері фізичної культури і спорту, а також фундаментальні розвідки видатних психологів і педагогів (Афиногенова С.В., Агеева В.П., Базарний В.Ф., Ворожбітова О.Л., Фашук О., Дамадаєва А.М., Римарев М.Ю., Стамбулова Н.Б., Говорун Т.В., Кікінежді О.М та ін.) [1, 2, 5, 6, 7, 10, 13, 27, 28]. Стаття людини складається із взаємопов'язаних біологічних, психологічних і соціальних компонентів і не є однорідним утворенням. Визнання за фемінінністю та маскулінністю, як особистісними характеристиками незалежності та можливості поєднання в одній людині, дозволило відійти від біологічного протиставлення чоловічого та жіночого та звернутися до статеворольових типів [30]. Однак, як зазначає Т.А. Арканцева, це спричиняє певну обмеженість даного підходу: «У реальному житті психологічну та біологічну складові не можна розглядати ізольовано. Так, наприклад, існують не просто маскулінні та фемінінні суб'єкти, а маскулінні чоловіки та маскулінні жінки, фемінінні чоловіки та фемінінні жінки, і за особистісними психологічними характеристиками вони є різними» [2]. Ми згодні з даним положенням і вважаємо, що формування мотивації до рухової активності та цінностей фізичної культури може залежати від гендерних особливостей юна-

ків і дівчат. За даними Арканцевої Т., Афіногенової С., Дамадаєвої А., Стамбулової Н., – маскулінні юнаки вирізняються більш зухвалою поведінкою у ставленні до оточення, самовпевненістю, лідерськими якостями та прагненням до перемоги [2, 3, 10, 27]. Результати нашого дослідження дозволяють також припустити, що властива їм самовпевненість сприяє завищенню самооцінки фізичного розвитку та зовнішнього вигляду, що робить її неадекватною. Це знижує рівень їх мотивації до занять фізичною культурою і спортом і прагнення до самовдосконалення у 7-му та 8-му класах.

Вчені вважають, що андрогінна орієнтація дівчат передусім пов'язана з проявом у них традиційно чоловічих якостей особистості, тоді як для юнаків андрогінна орієнтація пов'язана з виразністю якостей, які приписують жінкам [2, 30]. Результати нашого дослідження підтверджують факт впливу андрогінних якостей особистості на формування мотивації до занять руховою активністю у школярів.

Результати нашого дослідження потреби у досягненні успіху школярів у гендерному вимірі співпадають з результатами дослідження рівня потреби у досягненні успіху дослідниці Олени Мілякової [21]. Нами виявлені відмінності у взаємозв'язку між загальним рівнем потреби у досягненні успіху школярів і приналежністю їх до психологічних типів. Серед школярів 5-7 класів

високий рівень потреби у досягненні успіху мають більше юнаки ніж дівчата. У своїй більшості – це представники маскулітного психологічного типу. Досліджуючи психосоціальну адаптацію особистості дівчини-підлітка, О. Мілякова стверджує, що потреба у досягненні є однією із опорних потреб у комплексі фундаментальних потреб людини: саморозвиток - самоствердження - самоповага, ефективний розвиток якої визначає рівень психосоціальної адаптації [21].

Висновки. Таким чином, спираючись на проаналізовані наукові джерела та результати нашого дослідження щодо відмінностей мотиваційних пріоритетів у сфері фізичної культури і спорту хлопців і дівчат, ми визначили критичні періоди у школярів різних вікових груп, в яких простежується максимальне зниження мотивації до занять фізичною активністю, потреби в досягненні успіху та рівня їхньої загальної самооцінки. Критичний період зниження мотивації хлопців до занять фізичною культурою і спортом, припадає на 7 та 8 класи і характеризується високим рівнем маскулінності та зниженням рівня андрогінності та фемінінності. Тобто, ми простежуємо, що період підвищення маскулінності хлопців співпадає зі зниженням мотивації до занять фізичною культурою і спортом. Нами виявлено, що на мотивацію до занять руховою активністю у дівчат впливають в більшій мірі андрогінна та фемінінна гендерна орі-

єнтація. При зниженні мотивації в критичний період з 7-го класу – простежується зниження кількості дівчат з фемінінним психологічним типом гендерної ідентичності та підвищення кількості дівчат з маскулітним психологічним типом. У старшому шкільному віці підвищення мотивації до занять фізичною культурою і спортом у дівчат відбувається за рахунок переваги фемінінних якостей.

Отримані результати дають нам право стверджувати, що для формування певної стратегії залучення учнівської молоді до систематичних занять фізичною культурою, вивчаючи інтереси, мотиви, ціннісні орієнтації у сфері фізичної культури, їх ставлення до рухової активності, не можна орієнтуватися тільки на один із показників біологічної чи психосоціальної системи. Необхідно враховувати не тільки фізіологічні та морфо-функціональні особливості школярів, але і весь комплекс біологічних і соціальних ознак особистості, впроваджуючи гендерний підхід у процес шкільного фізичного виховання.

Перспективи дослідження. У результаті проведеного дослідження ми отримали досить великий обсяг необхідних знань, що надає нам можливість розробки моделі компонентів індивідуальної фізичної культури підлітків і молоді з критеріями оцінки для різних вікових і статевих груп.

Конфлікт інтересів. Автори заявляють, що не існує ніякого конфлікту інтересів.

Література

1. Агеєва ВП, Кобелянська ЛС, Скорик М.М. Основи теорії гендеру: навч. посіб. Київ: Видво К.І.С.; 2004. 536 с.
2. Арканцева ТА. Отношение родителей и детей в гендерном измерении: учеб. пособ. Москва: НОУ ВПО Московский психолого-социальный ин-т; 2011. 70 с.
3. Афиногенова СВ. Выбор вида профессиональной

Referenses

1. Ageyeva VP, Kobelyanska LS, Skorik MM. Osnovi teoriiy genderu: navch. posib. Kiyiv: Vidvo K.I.S.; 2004. 536 s. Arkantseva TA. The attitude of parents and children in the gender dimension: textbook. manual. Moscow: NOU VPO Moscow Psychological and Social Institute; 2011. 70 s.
2. Arkanceva TA. Otnoshenie roditelej i detej v gendernom izmerenii: ucheb. posob. Moskva: NOU

- деятельности подростками и юношами разного биологического и психологического пола Ученые записки ун-та им. П.Ф. Лесгафта. 2006;(1):112-5.
4. Артамонова ТВ. Гендерная дифференциация личности высококвалифицированных спортсменов. Ученые записки ун-та им. П.Ф. Лесгафта. 2008;(4):38.
  5. Базарний ВФ. Дитя человеческое. Психофизиология развития и регресса. Москва; 2009. 328 с.
  6. Бендас ТВ. Гендерная психология : учебное пособие. Санкт-Петербург: Питер Пресс; 2009. 428 с.
  7. Ворожбитова АЛ. Гендер в спортивной деятельности: учеб. пособ. Москва: ФЛИНТА; 2011. 216 с.
  8. Дульмухаметова ГФ. Педагогические условия половой дифференциации обучения младших школьников [диссертация]. Казань: Татарский гос. гуманитарно-педагогический ун-т; 2011. 245 с.
  9. Дамадеева А.С. Специфика гендерной дифференциации личности в спорте. Ученые записки университета им. П.Ф. Лесгафта. 2010;10(68):54.
  10. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Відомості Верховної Ради. 2018;5:35.
  11. Ильин ЕП. Пол и гендер. Санкт-Петербург: Питер; 2010. 686 с.
  12. Ильченко О. Гендерний підхід як нова методологія наукових досліджень в галузі педагогіки: генеза розвитку. Педагогічні науки: зб. наук. пр. Полтава; 2011. с. 22-9.
  13. Кікінежді О. Формування гендерної культури молоді: проблеми та перспективи. 2004;1:27-9.
  14. Кон ИС. Половые различия и дифференциация социальных ролей. В: Банщиков ВМ, Ломов ЕМ, редакторы. Соотношение биологического и социального в человеке. Материалы к симпозиуму. Москва; 1982, с. 177-90.
  15. Круцевич ТЮ, Марченко ОЮ. Гендерні відмінності ієрархічної структури ціннісних орієнтацій школярів різних вікових груп. Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві. 2018;3(43):144.
  16. Круцевич ТЮ, редактор. Теорія і методика фізичного виховання: підруч. для студ. ВНЗ фіз. виховання і спорту. Київ: Олімпійська література; 2008. Том 1. 392 с.
  17. Круцевич Т.Ю., Марченко О.Ю. Гендерна просвіта вчителів фізичної культури як організаційно-педагогічна передумова впровадження гендерного підходу у фізичному вихованні школярів. Спортивний вісник VPO Moskovskij psihologo-socialnyj in-t; 2011. 70 s. Artamonov TV. Gender differentiation of the personality of highly qualified athletes. Scientific notes of the un-ta them. P.F. Lesgaft. 2008; (4): 38.
  3. Afinogenova SV. Vybora vida professionalnoj deyatel'nosti podrostkami i yunoshami raznogo biologicheskogo i psihologicheskogo pola Uchenye zapiski un-ta im. P.F. Lesgafta. 2006;(1):112-5.
  4. Bendas TV. Gendernaya psihologiya : uchebnoe posobie. Sankt-Peterburg: Piter Press; 2009. 428 s.
  4. Artamonova TV. Gendernaya differenciaciya lichnosti vysokokvalificirovannyh sportsmenov. Uchenye zapiski un-ta im. P.F. Lesgafta. 2008;(4):38.
  - Dulmukhametova GF. Pedagogical conditions of gender differentiation in teaching younger schoolchildren [dissertation]. Kazan: Tatar state. humanitarian and pedagogical university; 2011. 245 p.
  5. Bazarnij VF. Ditya chelovecheskoe. Psihofiziologiya razvitiya i regresa. Moskva; 2009. 328 s.
  - Damadaeva AS. Specificity of gender differentiation of personality in sports. Scientific notes of the University. P.F. Lesgaft. 2010; 10 (68): 54.
  6. Bendas TV. Gendernaya psihologiya : uchebnoe posobie. Sankt-Peterburg: Piter Press; 2009. 428 s.
  7. Vorozhbitova AL. Gender v sportivnoj deyatel'nosti: ucheb. posob. Moskva: FLINTA; 2011. 216 s.
  8. Dulmukhametova GF. Pedagogicheskie usloviya polovoj differenciacii obucheniya mladshih shkolknikov [dissertaciya]. Kazan: Tatarskij gos. gumanitarno-pedagogicheskij un-t; 2011. 245 s.
  9. Damadaeva AS. Specificity of gender differentiation of personality in sports. Uchenye zapiski universiteta im. P.F. Lesgafta. 2010;10(68):54.
  10. Zakon Ukrayini «Pro zabezpechennya rivnih prav ta mozhlivostej zhinok i cholovikiv». Vidomosti Verhovnoyi Radi. 2018;5:35.
  11. Ilin EP. Pol i gender. Sankt-Peterburg: Piter; 2010. 686 s.
  12. Ilchenko O. Hendernyi pidkhid yak nova metodolohiia naukovykh doslidzhen v haluzi pedahohiky: geneza rozvytku. Pedahohichni nauky: zb. nauk. pr. Poltava; 2011. s. 22-9.
  13. Kikinezhdii O. Formuvanniahendernoikultury molodi: problemy i perspektivy. 2004;1:27-9.
  14. Kon IS. Polovye razlichiya i differenciaciya socialnyh rolej. V: Banshikov VM, Lomov EM, redaktory. Sootnoshenie biologicheskogo i socialnogo v cheloveke. Materialy k simpoziumu. Moskva; 1982, s. 177-90.
  15. Krucevich TYu, Marchenko OYu. Genderni vidminnosti iyerarhichnoyi strukturi cinnisnih oriyehtacij shkolyariv riznih vikovyh grup. Fizichne vihovannya, sport i kultura zdorov'ya u suchasnomu suspilstvi. 2018;3(43):144.
  16. Krutsevych TIu, redaktor. Teoriia i metodyka

- Придніпров'я. 2019; (4):149-160.
18. Круцевич ТЮ, Марченко ОЮ. Концептуальні засади гендерного підходу у фізичному вихованні школярів. Спортивний вісник Придніпров'я: науково-практичний журнал. 2019; 2:104-114.
  19. Лебединська І. Гендерні студії: освітні перспективи: навч.-метод. матеріали. Київ: Фоліант; 2003. 80 с.
  20. Лях ВИ, Зданевич АА. Физическая культура. 10-11 классы: учеб. для общеобразоват. учреждений. Москва: Просвещение; 2012. 237 с.
  21. Милякова Е. Психосоциальная адаптация личности девочки – подростка в системе адекватного потребностно-мотивационного содержания физической культуры [автореферат]. Кисленев; 2007. 28 с.
  22. Москаленко НВ, Решетилова В, Михайленко Ю. Сучасні підходи щодо підвищення рухової активності дітей шкільного віку. Спортивний вісник Придніпров'я. 2018;(1):203-8.
  23. Пангелова НЄ. Теоретико-методичні засади формування гармонійно розвинутої особистості дитини дошкільного віку в процесі фізичного виховання [дисертація]. Київ: Національний університет фізичного виховання і спорту України; 2014. 445 с.
  24. Самойленко Ні. Передумови виникнення гендерного підходу у педагогічній науці. Молодий вчений. 2016;6(33):458-461.
  25. Саух ПЮ, редактор. Інновації у вищій освіті: проблеми, досвід, перспективи. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка; 2011. 444 с.
  26. Світайло Н, редактор. Формування у молоді гендеро-відповідальної поведінки (на прикладі українських ВНЗ): навч. посіб. Суми: Вид-во РА «Хорошие люди»; 2014. 210 с.
  27. Стамбулова НБ. Психология спортивной карьеры: учеб. пособ. Санкт-Петербург: Центр карьеры; 1999. 368 с.
  28. Фашук ОВ. Гендерні особливості фізичного виховання підлітків [автореферат]. Івано-Франківськ: Прикарпатський нац. ун-т ім. Василя Стефаника; 2011. 24 с.
  29. Antala B. The impact of coeducational physical education to the class climate at secondary schools. Olimpik Sports and Sport for All. Sport, Street, Adaptatio : proceeding book of XVI International Scientific Congress and VI International Scientific Congress; 2012May 17-19; Sofia. Sofia: National Sport Academi «Vassil Leski». 2012.p. 167-9.
  30. Bem SL. Gender schema theory and its implications for child development: Raising gender – schematic children in a gender – schematic society. Journal of women in culture and society. 1983;8(4):65-78.
  31. Crum B, Mester J. A critical review of competing fizychnoho vykhovannia: pidruch. dlia stud. VNZ fiz. vykhovannia i sportu. Kyiv: Olimpiiska literatura; 2008. Tom 1. 392 s.
  17. Krucevich T.Yu., Marchenko O.Yu. Genderna prosvita vchiteliv fizichnoyi kulturi - yak organizacijno-pedagogichna peredumova vprovadzheniya gendernogo pidhodu u fizichnomu vihovanni shkolyariv. Sportivnij visnik Pridniprov'ya. 2019;(4):149-160.
  18. Krutsevich TYU, Marchenko OYU. Kontseptual'nyye aspekty gendernogo podkhoda v shkolakh obrazovaniya. Sportivnyy visnik Pridniprov'ya: nauchno-praktichnyy zhurnal. 2019; 2: 104-114.
  19. Lebedinska I. Genderni studiyi: osviti perspektivi: navch.-metod. materialy. Kiyiv: Foliant; 2003. 80 s.
  20. Lyah VI, Zdanevich AA. Fizicheskaya kultura. 10-11 klassy: ucheb. dlya obsheobrazovat. uchrezhdenij. Moskva: Prosveshenie; 2012. 237 s.
  21. Milyakova E. Psihosocialnaya adaptaciya lichnosti devochki – podrostka v sisteme adekvatnogo potrebnostno-motivacionnogo sodержaniya fizicheskoy kultury [avtoreferat]. Kishenev; 2007. 28 s.
  22. Moskalenko NV, Reshetilova V, Mihajlenko Yu. Suchasni pidhodi shodo pidvishennya ruhovoyi aktivnosti ditej shkilnogo viku. Sportivnij visnik Pridniprov'ya. 2018;(1):203-8.
  23. Panhelova NІЕ. Teoretyko-metodychni zasady formuvannia harmoniino rozvynenoї osobystosti dytyny doshkilnogo viku v protsesi fizychnoho vykhovannia [dysertatsiia]. Kyiv: Natsionalnyi universytet fizychnoho vykhovannia i sportu Ukrainy; 2014. 445 s.
  24. Samoilenko NI. Peredumovy vynyknennia hendernoho pidkhodu u pedahohichnii nauksi. Molodyi vchenyi. 2016;6(33):458-461.
  25. Sauh PYu, redaktor. Innovaciyi u vishij osviti: problemi, dosvid, perspektivi. Zhitomir: Vid-vo ZhDU im. Ivana Franka; 2011. 444 s.
  26. Svitajlo N, redaktor. Formuvannya u molodi gendero-vidpovidalnoyi povedinki (na prikladi ukrayinskih VNZ): navch. posib. Sumi: Vid-vo RA «Horoshie lyudi»; 2014. 210 s.
  27. Stambulova NB. Psihologiya sportivnoj karery: ucheb. posob. Sankt-Peterburg: Centr karery; 1999. 368 s.
  28. Fashuk OV. Genderni osoblivosti fizichnogo vihovannya pidlitkiv [avtoreferat]. Ivano-Frankivsk: Prikarpatiskij nac. un-t im. Vasilya Stefanika; 2011. 24 s.
  29. Antala B. The impact of coeducational physical education to the class climate at secondary schools. Olimpik Sports and Sport for All. Sport, Street, Adaptatio : proceeding book of XVI International Scientific Congress and VI International Scientific

- PE concepts. Sport sciences in Europe 1993 – Current and future perspectives. Aachen: Meyer and Meyer; 1994. p. 516-33.
32. Krutsevych TY, Marchenko OY. Age differenced of self-esteem of physical self at school. Gender aspects. Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві. 2017;2(38):112-6.
33. Krutsevych T, Turchyk Y, Lukianchenko M, Djatlenko S. The peculiarities of physical education program in Ukraine. European J. of Physical and Health Education. 2010;5:16-21.
34. Scott S. Gender: a useful category of historical analysis. The American Historical Review. 1986;5:10-67.
35. Slingerland M, Haerens L, Cardon G, Borghouts L. Differences in perceived competence and physical activity levels during single gender modified basketball game playin middleschool physical education. European Physical Education Review. 2014;20:20-35.
- Congress; 2012May 17-19; Sofia. Sofia: National Sport Academi «Vassil Leski». 2012.p. 167-9.
30. Bem SL. Gender schema theory and its implications for child development: Raising gender – schematic chidren in a gender – schematic society. Journal of women in culture and society. 1983;8(4):65-78.
31. Crum B, Mester J. A critical review of competing PE concepts. Sport sciences in Europe 1993 – Current and future perspectives. Aachen: Meyer and Meyer; 1994. p. 516-33.
32. Krutsevych TY, Marchenko OY. Age differenced of self-esteem of physical self at school. Gender aspects. Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві. 2017;2(38):112-6.
33. Krutsevych T, Turchyk Y, Lukianchenko M, Djatlenko S. The peculiarities of physical education program in Ukraine. European J. of Physical and Health Education. 2010;5:16-21.
34. Scott S. Gender: a useful category of historical analysis. The American Historical Review. 1986;5:10-67.
35. Slingerland M, Haerens L, Cardon G, Borghouts L. Differences in perceived competence and physical activity levels during single gender modified basketball game playin middleschool physical education. European Physical Education Review. 2014;20:20-35.

Круцевич Тетяна

Національний університет фізичного виховання і спорту України
м. Київ, вул. Фізкультури, 03150, Україна

Марченко Оксана

Національний університет фізичного виховання і спорту України
м. Київ, вул. Фізкультури, 03150, Україна
e-mail: o.mar4enko@gmail.com

Холодова Ольга

Національний університет фізичного виховання і спорту України
м. Київ, вул. Фізкультури, 03150, Україна